

Александар БОШКОВИЋ*

САВРЕМЕНА АНТРОПОЛОГИЈА — ТЕМЕ И ИЗАЗОВИ

Апстракт: Текст представља настанак и основне правце развоја социокултурне антропологије од краја XVIII века. Антропологија пружа важне увиде у разлоге људског понашања, као и у мотиве које људи дају да оправдају то понашање, и ту нема неке посебне разлике између традиционалних заједница и британских евоскептика. Посебна пажња је посвећена питању идентитета (као кључном појму савремене антропологије), али и неким актуелним процесима, који се тичу миграција и мултикултурализма, а на које антропологија може да пружи одговоре.

Кључне речи: антропологија — историја; антропологија — кључна питања; мултикултурализам; антропологија савремености

1. УВОД

Основни циљ овог излагања је да пружи неколико података о настанку, развоју и изазовима пред којима се антропологија налази почетком XXI века. Током свог развоја ова научна дисциплина је често на специфичан начин одсликавала друштвене околности у којима су они који су се њоме бавили живели и радили, али је због своје специфичности (схваћена пре свега као наука која се бави *групима и групацијама*) често била у опозицији са владајућим (доминантним) политичким ставовима. Антрополози су најчешће били на страни потлачених и колонизованих, што их је чинило непопуларним међу политичким властима [1: 62–87]. Зато је прича о

* Александар Бошковић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду; Факултет примјењене науке, УДГ.

савременој антропологији у исто време и прича о савременом свету, као и о могућностима да тај свет разумемо и да га учинимо бољим, како за нас тако и за наше потомке.

Када се ради о ближем одређењу (дефиницијама) антропологије, овде говорим пре свега о социокултурној антропологији. Амерички антрополог Мунро С. Едмонсон (1924–2002) је својевремено инсистирао баш на другости (односно различитости) као основном критеријуму антрополошких изучавања [2]. С друге стране, његов колега са Харварда, Michael Herzfeld инистирао је на елементу *рационалности*, па је за њега антропологија „компаративно проучавање здравог разума, како његових културних облика, тако и социјалних последица које производи” [3]. Коначно, за норвешког антрополога Thomas-a Nyllanda Eriksena, „Антропологија се бави налажењем смисла у световима других људи, превођењем њихових искустава и објашњавањем шта [је то што] они желе, како њихова друштва функционишу и зашто верују у штагод да верују — укључујући ту сумње које изговарају шапатом и јереси које узвикују” [4]. Кључна реч у свим овим одређењима јесте *превођење* — када се бавимо проучавањем *друђих и друђачијих*, ми (антрополози/антропологиње) треба публици (студентима, слушаоцима, читаоцима наших текстова, заинтересованој јавности) да на адекватан начин представимо културе и друштвене системе ових људи. Ово чинимо на основу теренских истраживања, и уз свест да су наше интерпретације у најбољем смислу тумачења „другог реда” — до њих долазимо, како се један велики антрополог својевремено сликовито изразио, гледајући „преко рамена” учесника/ учесница у овим културама [5].

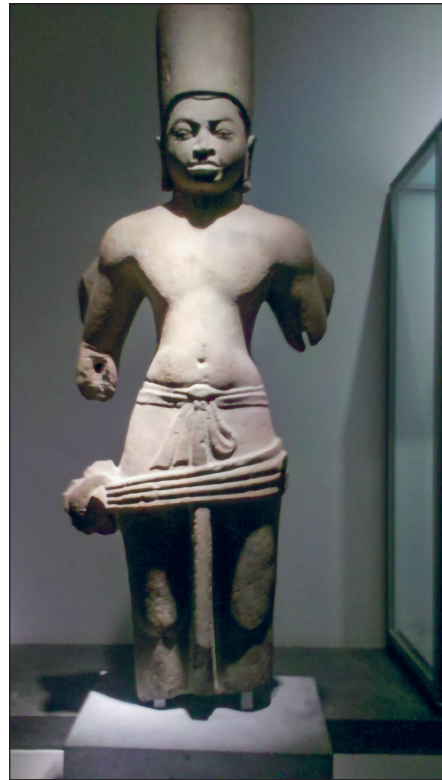
2. ПОЧЕЦИ

Истраживање других и другачијих је обележило период великих открића, односно колонијалну експанзију великих сила. Током XVIII века, посебно су запажене (и често веома добро организоване) биле експедиције које су руски цареви слали на исток да би сакупили информације о новоосвојеним територијама Царства и народима који су тамо живели. Методологија сакупљања података коришћена током ових експедиција је била изузетно напредна и допринела је формирању етнологије као науке [6]. Појмови као што су етнологија, антропологија, немачки *Volkskunde* и *Völkerkunde* настају у немачком језику крајем XVIII века, и све до средине наредног

века користе се као синоними. До извесне диференцијације долази тек крајем XIX века, када ће се *Volkskunde* сматрати као наука о народу („нашем народу”), док ће се *Völkerkunde* однестити на науку која се бави другим народима, странцима. Из прве дисциплине ће се развити наука која је блиска савременом немачком појму *Europäische Ethnologie*, док ће се из друге развити савремена социјална и културна антропологија.

XIX век, током кога се утемељује антропологија као наука, уједно је и век великих научних открића, великих помака у медицини, проналажења лекова за разне болести, али и драматичних политичких промена. Свет се променио за сто година — многа велика царства су нестала (шпанско, француско, свето римско, кинеско, могулско), али су зато крајем XIX и почетком XX века друге велике силе постепено преузеле примат на глобалном нивоу (Британска империја, Русија, Немачка, САД и Јапан).

У овако измењеним друштвеним околностима и дебате које су пратиле антропологију од њених почетака (као што је то, на пример, била она о односу између универзализма и релативизма) добијају ново значење и нове облике. С једне стране, настављачи немачког филозофа и песника Хердера (1744–1803) тврде да сваки народ, свака нација, поседује специфичан „дух”, те да се једино кроз разумевање тог специфичног духа може схватити и карактер једног народа. С друге стране, ученици и следбеници француског филозофа и писца François-Marie Arouet-a (1694–1778), познатијег као Voltaire-a, тврдили су да не постоје појединачне нације ни народи, већ само универзално човечанство. Хердеров

Представа бога Вишнуа, Вијетнам. Музеј азијских уметности, Париз.

Фотографија аутора текста.

одговор је био да у овом Voltair-овом универзалном човечанству сви говоре француски [7]. Ове дебате нису разрешене ни до данас — а скептицизам антрополога у односу на универзализам показао се, на пример, у озбиљним резервама које су они изразили приликом рада на Универзалној декларацији о људским правима у УН, 1947.

Од средине XIX века постепено долази и до отварања етнографских музеја широм света, чиме се културни артефакти далеких народа стављају на увид јавности у развијеним земљама, а крајем XIX и почетком XX века се организују две изузетно важне експедиције — експедиција Универзитета Cambridge у Torres-овом пролазу (1898), као и Јесупова севернопацифичка експедиција (1897–1902). Експедицију у Torres-овом пролазу (између североисточне обале Аустралије и Нове Гвинеје) организовао је Alfred Cort Haddon (1855–1940), а у њој је учествовао и неуропсихијатар W. H. R. Rivers (1864–1922). Њих двојица ће бити кључни за установљавање социјалне антропологије на Универзитету Cambridge. Антрополошки део Јесупове експедиције организовао је Franz Boas (1858–1942). Ово је био веома добро финансиран мултидисциплинарни пројекат, уз подршку богатог финансијера, који је у исто време био и на челу Америчког природњачког музеја (*American Museum of Natural History*), у свом фокусу је имао проучавање култура са обе стране Беринговог мореуза — тако да је географски обухватио и Аљаску, као и делове Сибира. У пројекту су учествовали и водећи руски етнологи, али и истраживачи из Норвешке. Резултати истраживања покретних овим експедицијама одлучујуће су утицали на дефинитивно утемељење антропологије као науке [2].

3. РАЗЛИЧИТИ ПРАВЦИ У АНТРОПОЛОГИЈИ

Под утицајем Darwin-Wallace-ове теорије еволуције, *еволуционизам* доминира антрополошким теоријама крајем XIX века. Међутим, већ су списи раних истраживача, као и извештаји мисионара током XVIII и XIX века, указивали на то да су друштва изван сфере развијеног света поседовала сложеност и комплексне социјалне институције — тако да се нису могла окарактерисати као „примитивна”. Истраживања са Torres-ове и Јесупове експедиције доприносе постепеној промени научне парадигме, па тако постаје јаснија и улога контаката и комуникације (односно одређене врсте рамене информација) између представника различитих култура у

усвајању одређених форми понашања и друштвених институција, па тако *дифузионизам* доминира почетком XX века. Alfred Reginald Radcliffe-Brown (1881–1955) и Bronislaw Malinowski (1884–1942) објављују своје кључне радове 1922. године, и неки антрополози (као Ериксен) сматрају ову годину за годину настанка савремене антропологије. У сваком случају, она се узима као година установљавања *функционализма* као доминантног методолошког правца у антропологији — и поред чињенице да нпр. Малиношки никада за себе није тврдио да је функционалиста, а свој метод је називао *еклектичким* [8].

Од 1960-их *симулиранизација* постаје веома утицајан, пре свега као плод радова француског антрополога Claude Lévi-Strauss-a (1908–2009) [2], док нешто касније до изражаја долазе и приступи који су називани *симболичким*, пре свега кроз радове најцитираније британске антропологиње у другој половини XX века, даме Mary Douglas (1921–2007) [9], али свакако треба поменути и занимљив амалгам *симулиранизација* и *функционализма*, како је свој приступ окарактерисао сер Edmund Leach (1910–1989) [1], затим *интерпретативни* приступ Clifford-a Geertz-a (1926–2006) [5] итд. Међу савременим теоријама, посебно је занимљива *теорија праксе* коју развија америчка антропологиња Sherry Ortner [10], али и комбинавање „класичних” антрополошких приступа у разумевању утицаја људи на животну средину (пре свега кроз екологију), што је у основи приступа Данкиње Kristin Hastrup, као и (у нешто радикалнијој варијанти) Американке Donna-e Haraway.

У сваком случају, гореспоменути аутори и ауторке се налазе међу најоригиналнијим и најутицајнијим научницима после Другог светског рата — њихови теоријски увиди и резултати њихових теренских истраживања доносе стално нове перспективе, које омогућавају далеко боље разумевање света у коме живимо.

4. МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ И ПРОМЕНЕ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

С обзиром на то да је култура једно од основних подручја интересовања антропологије (а у северноамеричкој верзији вероватно и основно, и то још од Боасових истраживања крајем XIX века), однос између припадника различитих култура увек је био важан за проучавање. У већ споменутим дебатама, између универзалиста и

релативиста, постављало се питање да ли је могуће тумачити сваку појединачну културу искључиво на основу њених интринсичних карактеристика (односно „по себи”), или постоје одређени универзални обрасци на основу којих онда можемо интерпретирати одређене културе.

Ова питања посебно добијају на значају у последњих неколико деценија, уз драматичне промене на глобалном нивоу, као и конфликте који доводе до масовних миграција становништва — што у први план избацује појмове као што је *мултикултурализам*. Мултикултурализам се обично сматра за скуп политичких теорија које се баве начинима да се одговори на изазове културне и религијске диверсификације савременог света. У савременој теорији посебно је утицајно такозвано „либерално-комунитаристичко” становиште канадског филозофа Will-a Kymlicka-е, према коме су појединци у стању да бирају и да се понашају као аутономни морални агенти само уколико имају приступ „друштвеној култури”, која „омогућава својим припадницима смислене начине живота у низу људских активности, укључујући ту друштвени, образовни, религијски, рекреациони и економски живот” [11: 76]. Овакав став претпоставља *рационалности* појединачних људи и њихову способност да донесу промишљене судове и закључке на основу доступних чињеница. С друге стране, постоји доста проблема са оваквим ставом — од практично-теоријских [12], па до конкретних, што се може видети на расистичким и ексклузивистичким употребама овог појма (за пример Норвешке в. [13], за Јужну Африку [14]).

У различитим државама се овај концепт у највишим законима земаља различито примењује, почевши од Канаде и Аустралије, где представља „званичну” (односно државну) идеологију. Често се посматра као синоним за интеркултурализам (где различите културе треба заједно да коегзистирају унутар истог друштва), али и као сродан још неким потенцијално оптерећеним (у смислу да потичу по правилу из западних, високоразвијених друштава) појмовима као што су „политике идентитета”, „политике разлике”, или „политике прихватања”.

Последњих година је питање мултикултурализма актуелизовано у расправама око распада мултикултурних држава (као што је то била некадашња Југославија), али и у вези са избегличком кризом након 2015. године и сукобом представника различитих екстремних идеолошких, политичких или верских становишта. Ово

је пример ситуације у којој антрополози/антропологиње и те како имају шта да кажу, с обзиром на спектар тема којима се баве и чињеницу да проучавају различите културе. Тако је Ериксен пре неколико година изнео неколико важних напомена у вези са овим отвореним питањима. Пре свега, каже Ериксен, постоји регионална асиметрија између медитеранског дела Европе и Северне Африке и Блиског истока. На северном делу Средоземног мора налазе се богате, успешне и углавном стабилне демократске државе — док су на јужном делу махом нестабилне, аутократске или пропадајуће државе, које карактеришу неједнакост, стагнација и одсуство физичке сигурности. Друго, између 1955. и 2015. број становника у ова два дела света је растао различитом брзином: са око 350 на око 450 милиона у европском делу Медитерана, али са 163 на 587 милиона у Северној Африци и на Блиском истоку. Такође, јужни део Медитерана насељава углавном млађа популација, која живи у друштвима са лошим тржиштем рада и непостојањем услова за квалитетно високо образовање. Родна сегрегација погоршава услове рада и отежава функционисање државних институција [15].

Друго, вредност људског живота, нажалост, зависи од тога где ко живи. На пример, док је јавност широм света с правом огорчена након терористичких напада у развијеним европским државама, слични напади (често и са много већим бројем жртава) у земљама у развоју често остају игнорисани [15].

„Политика идентитета” коју успостављају развијене западне државе има различита значења за различите етничке или културне групације, и ово има утицаја на локалну политику. У Шведској, која је једна од земаља које су оберучке прихватиле избеглице, дошло је до паљења центара за смештај избеглица, а чак четвртина Швеђана подржава екстремно десну и ксенофобичну Шведску демократску странку. У Француској, која инсистира на секуларном политичком идентитету (сви грађани су једнаки, без обзира на културу или вероисповест), долази до снажног раста идентитетске политике како међу нативистима (које представља Национални фронт), тако и међу муслиманским екстремистима. Више од трећине европских бораца на страни Даеша (такозване Исламске државе) долази из Француске [15].

Све ово, заједно са чињеницом да у савременом свету долази до детериторијализације одређених културних конфликта (Ериксен даје пример са гневом који су изазвале карикатуре Пророка

Мухамеда објављене у данским новинама 2005/2006), упућује на то да нам треба више међусобног разумевања и далеко више увида у то како функционишу и којим вредностима се руководе различите културе.

5. ЗАКЉУЧАК

Од својих почетака и бављења далеким и егзотичним народима и културама, или деловима империја које је требало боље разумети (да би онда били лакше укључени у различите империје), антропологија је прешла дугачак пут, током кога се етаблирала као друштвена наука која пружа значајне увиде у нека питања савременог света. Један од актуелних примера дао је британски новинар Купер, који је у својој колумни у *Financial Times*-у крајем прошле године упоредио понашање дела британских политичара (пре свега оних склоних изолационизму, који се залажу за излазак из Европске уније) са понашањем припадника одређених култура из земаља Трећег света (пре свега Меланезије), који су након одласка колонијалних завојевача средином прошлог века кренули да граде писте за велике авионе који ће доћи и доносити им помоћ. Авиони никада нису дошли. Писте су остале празне, помоћ није стигла. На сличан начин, евроскептици верују да ће апсолутно све у Великој Британији процветати, само кад не буде мрске им европске бирократије да им се меша у посао (мада, да поменем само један пример, најбољи и највећи британски универзитети већину средстава за истраживање добијају баш из фондова ЕУ) [16].

Постоји читав низ актуелних расправа у којима антропологија даје значајан допринос. С једне стране, ту су питања *идентитетности* (родних, етничких, расних, културних итд.) — штавише, може се рећи да је *идентитет* кључни појам савремене антропологије [17]. Ово је у вези и са разумевањем постколонијалних идентитета, али и са различитим практичним питањима која се тичу производње знања, употребе научних достигнућа, али и некада успостављених империјалних хегемонија које се данас увелико распадају [18]. Разумевање глобализације (као савременог облика приступа који су пре више од сто година називани дифузионистичким), миграција и „транснационалних” конфликта, с једне стране, успостављање различитих вредносних парадигми, с друге, и промене у друштвеним односима које настају као резултат померања вредносних система

— све су то примери ситуација у којима антропологија има шта да каже. Од разумевања природе етничких конфликта и немогућности до сада употребљаваних приступа да их објасне [19], па све до питања попут „како институције мисле” [20], ова наука пружа свеобухватна тумачења савременог света, тумачења која нам помажу да лакше и потпуније разумемо наше место у њему, као и начине како да свет у коме живимо начинимо бољим и квалитетнијим.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Kuper, Adam. *Anthropology and Anthropologists: The British School in the Twentieth Century*. 4th ed. — London: Routledge, 2015.
- [2] Бошковић, Александар. *Крајњак увод у антропологију*. — Загреб: Јесенски и Турк, 2010.
- [3] Herzfeld, Michael (ed.). *Anthropology: Theoretical Practice in Culture and Society*. — Oxford: Blackwell; Paris: UNESCO, 2001.
- [4] Eriksen, Thomas Hylland. *What is Anthropology?* — London: Pluto Press, 2004.
- [5] Geertz, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. — New York: Basic Books, 1973.
- [6] Vermeulen, Han. *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. — Lincoln: University of Nebraska Press, 2015.
- [7] Eriksen, Thomas Hylland, and Finn Sievert Nielsen. *A History of Anthropology*. Second edition. — London: Pluto Press, 2013.
- [8] Young, Michael. *Malinowski: Odyssey of an Anthropologist, 1884–1920*. — New Haven: Yale University Press, 2004.
- [9] Bošković, Aleksandar. „A very personal anthropology of Mary Douglas”. — *Anthropological Notebooks* 22(1): 119–123, 2016.
- [10] Бошковић, Александар. „Озбиљне игре. Теорија у антропологији после 1980-их”. — *Етноантрополошки проблеми* 10(1): 19–41, 2015.
- [11] Kymlicka, Will. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. — Oxford: Oxford University Press, 1995.
- [12] Миленковић, Милош. *Антропологија мултикултурализма*. — Београд: СГЦ и Филозофски факултет, 2014.
- [13] Bošković, Aleksandar. The Trouble with Multiculturalism (Multiculturalism, Norwegian Style). — *Forum Bosnae* 46: 91–100, 2008.
- [14] Бошковић, Александар. „Мултикултурализам и крај историје: Јужноафричка верзија”. — *Хадитус* бр. 6/7, стр. 11–20, 2002.
- [15] Eriksen, Thomas Hylland. The Paris massacre and the Syrian refugee crisis. — <https://thomashyllanderiksen.net/2015/11/>
- [16] Kuper, Simon. „Beware the Tory cult that’s steering Brexit”. — *Financial Times*, 2 November 2017.
- [17] Бошковић, Александар. *Антрополошке њерсијективне*. — Београд: Институт друштвених наука, 2014.
- [18] Skalník, Petr, and Marcin Brocki (eds.). *Anthropology as Social Critique: Its Public Role in the Globalized World*. — Krakow: Jagiellonian University Press, 2018.

- [19] Kapferer, Bruce. *Legends of People, Myths of State: Violence, Intolerance, and Political Culture in Sri Lanka and Australia*. 2nd ed. — Oxford and New York: Berghahn Books, 2012.
- [20] Douglas, Mary. *How Institutions Think*. — Syracuse and New York: Syracuse University Press, 1986.

Aleksandar BOŠKOVIĆ

CONTEMPORARY ANTHROPOLOGY — THEMES AND CHALLENGES

Summary

The paper outlines the history, origins, and basic theoretical currents of the social and cultural anthropology since the end of the 18th century. It is argued that anthropology offers important insights into the reasons of human behavior, as well as motives that people offer in order to justify their own behavior — and there is practically no difference in this process between members of the traditional communities and the British Eurosceptics. A particular emphasis is placed on the issue of identity (as the key concept of contemporary anthropology), as well as to some other current processes related to migrations and multiculturalism, where anthropologists can and do provide important interpretations.

Key words: anthropology — history; anthropology — key concepts; multiculturalism; anthropology of contemporaneity